

Arany János balladaköltészetének tematikai sokszínűsége

Az irodalmi közvélemény Petőfi mellett Arany Jánost tartja az egyik legnagyobb magyar költőnek. Mint tudjuk, a Toldi elolvasásakor Petőfi a legnagyobb elismerés hangján köszöntötte az akkor még ismeretlen nagyszalontai jegyzőt. Petőfinek arra a kérdésére: „Ki és mi vagy? hogy így tűzokádó gyanánt | Tenger mélységéből egyszerre bukkansz ki” öntudatosan felelte válasz-episztolájában: „S mi vagyok én, kérded. Egy népi sarjadék, | Ki törzsömnek élek, érette, általa; | Sorsa az én sorsom, s ha dalra olvadék, | Otthon leli magát ajakimon dala”. Arany közönség- és feladathiánytól válságkorszakba került az 1840-es évek vége felé. De nem nyugodott bele, kiutat akart keresni: kezdetben Byron modorában romantikus, epikus műveket alkotott, melyekben világgyűlöletét fejezi ki (Bolond Istók, 1850), később népies jellegű idilleket vagy tanító költeményeket alkotott (Családi kör, Fülemüle, A bajusz).

A végleges megoldást azonban a balladák írása jelentette. A műballada Európában a romantika korában lett népszerű, mikor megnőtt az érdeklődés a népi költészet iránt. A ballada ugyanis eredetileg ősi népköltészeti műfaj. Greguss Ágost meghatározása, miszerint „a ballada tragédia dalban elbeszélve” kiválóan szemlélteti a romantikának a drámai, lírai és epikai jelleget egyszerre magába foglaló, jellegzetesen kevert műfaját. Tehát a romantikus ballada a három műnem határán helyezkedik el: cselekménye sűrített, a történet elbeszélismódja szaggatott (epikus vonás), bizonyos részeit a balladai homály borítja; drámai jellegét a párbeszédes forma és rendszerint a tragikus téma adja; lírai jellegét pedig a dalforma és az érzelmekről szóló tartalom. A magyar műballadát Arany János emelte világirodalmi szintre – alkotásaihoz a skót, a kelta és a székely népballadákat, valamint a német műballadákat tekintette mintának. Ez a műfaj végleges megoldást jelentett neki válságkorszaka után, hiszen remekül el tudott rejtőzködni szereplői mögé.

Első balladáit 1853-tól kezdte írni Nagykőrösön, ezek az úgynevezett „nagykőrösi balladák”. Ekkorra az országban kibontakozott a passzív ellenállás a császári hatalommal szemben. Az ellenállást irányító csoport Aranyt is magához vonta, s nézeteiket az ellenállást illetően részben magáévá tette. Ennek szolgálatába állította sorra születő balladáit is. Témáját rendszerint a történelem nehéz korszakaiból merítette, s ezzel is a nemzet ügyét kívánta szolgálni: a nemzeti öntudatot, a jövőbe vetett hitet szeretne volna ébren tartani és fokozni, a nemzeti egységet erősíteni. Történelmi balladáit ugyanis nagyrészt allegorikus jelentésűek. Arany nagykőrösi balladáit különböző szempontok szerint csoportosíthatjuk:

Szerkezete szerint: egyszólamú, lineáris (Ágnes asszony) többszólamú, párhuzamos (Szondi két apródja) Arany balladáinak szerkezete újszerű: találkozunk párhuzamos szerkesztéssel, idősíkok váltogatásával, filmszerű vágással, a képzettársítások összekapcsolásával.

Témája szerint: történelmi balladák: tárgyukat főleg a 14-15. századból, az Anjouk, a Hunyadiak korából és a török korból merítette (Mátyás anyja, Szondi két apródja) népéleti balladák (Ágnes asszony, Tengeri-hántás) lélektani balladák: az általában tragikus végkicsengésű balladák középpontjában a lelkiállapot változásai állnak, az emberi lélek mélységeit járja be (Tetemre hívás, Ágnes asszony)

Ágnes asszony: A témája népéleti és lélektani egyben: a világosi fegyverletétel után Arany nehéz anyagi helyzetbe kerülve Geszten nevelősködött, ott hallotta a versben megírt történetet. Kulcsmotívuma tehát a bűn és bűnhődés, mely az első négy strófában – a balladai homálynak megfelelően – még csak sejthető (például a véres lepedő és a hajdú megjelenése enged erre következtetni), majd a mű végére jutva megbizonyosodhatunk az asszony bűnösségéről, és tanúi lehetünk bűnhődésének is. A mű elején, közepén és végén is olvasható patak-jelenet keretes szerkezetet ad a műnek: ebből következően nemcsak lineárisnak, hanem körkörös szerkezetűnek is tekinthető. A mű három szerkezeti egységre osztható a helyszínek alapján: az 1–4. versszak helyszíne a patak partja, az 5–19. strófáé a börtön és a tárgyalóterem, a 20–26. versszak pedig tehát ismét a patak partján játszódik. A ballada az asszony megőrüléséről szól: a versszakok előrehaladtával lesz Ágnes asszony is egyre tébolyultabb: az első versszakban még csak egy véressé lett fehér lepelről olvashatunk, a későbbiekben az asszony igyekszik félrevezetni a falubelieket férjét illetően: elhallgattatja a gyerekeket, hazudik az asszonyoknak, a hajdúnak viszont már könnyörög. Ekkor világosodik csak meg számunkra az asszony eddig balladai homályban maradt bűne: szeretőjével együtt megölte férjét. A következő szakaszban a megőrülés belső folyamatának lehetünk tanúi: a 7. versszakban az örülettől való riadalomról olvashatunk, majd a következő kettőben az örület takargatásáért való igyekezetről. Miután a bűn a bíróság és az olvasók előtt is nyilvánvalóvá válik, újra visszatér a szerkesztésmód a vers eleji sorokhoz. Balladai homály fedi a bírák viselkedésének okát is: nem tudni pontosan, miért engedték haza az asszonyt, s miért ejtették el az életfogytiglani börtönbüntetést, de sejtjük: Ágnes asszony büntetése – a teljes téboly – sokkal nagyobb bármilyen letöltendő (és letölthető) fogságnál. A záró strófákban észlelhető idő múlása a végtelenítésbe nyúlik: Ágnes asszony már megöregedett, haja ősz, arca ráncos, a ronggyá mosott lepel elszakad, de ő még mindig látja rajta a véres foltokat – ez az ő büntetése, így bűnhődik ő bűnéért. Fokozza a téboly egyre erőteljesebb átérzését a strófáknént állandóan ismétlődő refrén: „Oh, irgalom atyja ne hagyj el”, amely a mű végén már az örült asszony gépies, üres motyogása.

A walesi bárdok: Történelmi és lélektani témájú vers. Történelmi típusú versei rejtett politikai tartalmat hordoznak. A vers a bűn és bűnhődés témakört öleli fel. Aranynak kellett

volna 1857-ben I. Ferenc József és Sziszi tiszteletére írni egy üdvözlő verset, azonban ő nem írt, hanem helyette A walesi bárdokat írta meg. A sorok allegorikus jelentést hordoznak, Arany is egy bárd. A vers alakja a skót balladaforma.

Az Őszikék: Ezen balladák ciklusa Aranynak rendkívül kiemelkedő, melybe a verseket 1877-ben kezdte írni. Ezekben a művekben a világ bezárul és ezekben a világokban pillanatképek formálódnak. A melodikusság és a dalszerűség kerül előtérbe. A stílusban impresszionista elemek is megjelennek. Több későbbi költő, így Babits Mihály, Ady Endre költészetében is felfedezhetők az Őszikék ciklus jellemzői. A nagykőrösi balladákhöz képest ebben már nincs allegorikus jelentés, kizárólag erkölcsi, emberi történeteket mutat be és népi hiedelmeket elevenít fel morális célzattal. A nevét a költő adta, ezzel is utalva öregkorára, a közelgő halálra.

Tengeri-hántás: Ebben a műben a történet két fiatal kapcsolatáról szól, ahol a lány öngyilkos lesz, a fiú pedig zavarodottá válik ezáltal és leveti magát a templomtoronyból. A mű keretes szerkezetű, a vers a munka kezdetével indul és a befejezésével zárul. A mű a bűn és bűnhődés kérdéskörét boncolgatja (mint az Ágnes asszony is). Szokatlan az előadásmód, mert két elbeszélő van. Az elsődleges elbeszélő csak kétszer szólal meg, a ballada első és utolsó versszakában, keretet adva így a cselekménynek. A másodlagos elbeszélő este a tűz körül meséli el a fiataloknak Dalos Eszti és Tuba Ferkó történetét, oktató szándékkal. „Ne tegyétek, ti leányok!” A bűnhődést a szellemi téboly jelképezi (Tuba Ferkó megőrül, és leugrik a falu hegyes tornyáról). A mű tanulsága, hogy fő az óvatosság.